

УДК 347.622.4

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.06>**Лілія Радченко,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕДИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ТА ІНФОРМУВАННЯ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я НАРЕЧЕНИХ ЯК УМОВА УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена розгляду порівняльно-правових засад закріплення та реалізації права на одержання нареченими інформації про стан здоров'я один одного як умови укладання шлюбу, визначення наслідків порушення зазначеного права для сімейно-шлюбних відносин, характеристик основних правових позицій законодавств іноземних держав щодо цього. На підставі проведеного дослідження сформульовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення та розвитку національної системи правового регулювання сімейних відносин та захисту сімейних прав.

У статті на основі аналізу положень національного законодавства та нормативно-правових актів окремих закордонних держав щодо обов'язку з інформування наречених про стан здоров'я як умови укладання шлюбу наголошується на відсутності в законодавстві України положень щодо перевірки проходження медичного обстеження особами, які укладають шлюб, та, як наслідок, практики визнання шлюбу недійсним із підстав порушення зазначеного обов'язку нареченими. Згідно із Сімейним кодексом України, наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. Невиконання зазначеного обов'язку, наслідком чого може стати порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

У зв'язку із зазначеним пропонується закріпити в сімейному законодавстві України положення щодо медичного обстеження за спільним бажанням або на вимогу хоча б одного з наречених. Під час реєстрації шлюбу державні органи мають перевіряти надання нареченими письмового повідомлення про відмову в медичному обстеженні або надання медичної довідки за вимогою одного чи за бажанням обох наречених. Нині визначений у національному законодавстві перелік видів добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, визначає лише список лікарів, до яких пропонується звернутися нареченим для проведення медичного обстеження. Натомість пропонується за аналогією із практикою іноземних країн визначити перелік можливих захворювань, зокрема й генетичних, обстеження щодо яких буде необхідним для інформування осіб, які хочуть укласти шлюб, про стан здоров'я один одного.

Ключові слова: шлюб, умови укладання шлюбу, сім'я, сімейні відносини, стан здоров'я, інформація, міжнародне сімейне право.

Постановка проблеми. Однією з основних підстав для виникнення сімейних відносин є укладання шлюбу, який обумовлює набуття жінкою та чоловіком статусу подружжя, виникнення їхніх взаємних прав та обов'язків у майновій і особистій сферах. Правовий інститут шлюбу посідає одне із провідних місць у системі сімейного права та у сфері сімейного законодавства. Аналізу його правової природи, особливостей укладання і розірвання, зумовлених цими фактами правових наслідків завжди приділялась велика увага з боку юридичної науки. Водночас у сучасних умовах розвитку

суспільства, зростання рівня міграції населення, посилення міжнародного культурного обміну та співробітництва спостерігаються поступова переоцінка, зміна основних засад регламентації цього традиційного правового інституту.

Зазначене зумовлює актуальність проведення правового дослідження такої умови укладання шлюбу, як обізнаність (поінформованість) наречених про стан здоров'я, на підставі розгляду особливостей регулювання сімейних відносин за законодавством України й окремих іноземних держав.

Метою статті є дослідження порівняльно-правових засад закріплення та реалізації права на одержання інформації нареченими про стан здоров'я один одного як умови укладання шлюбу, визначення наслідків порушення зазначеного права для сімейно-шлюбних відносин, характеристика основних правових позицій законодавств іноземних держав щодо медичного обстеження й інформування про стан здоров'я наречених, а також формулювання висновків і пропозицій щодо вдосконалення та розвитку національної системи правового регулювання сімейних відносин та захисту сімейних прав.

Проблематика шлюбних стосунків у сфері сімейних відносин крізь призму міжнародного приватного права була предметом наукового дослідження вітчизняних науковців, зокрема: Т.В. Боднар, А.С. Довгерта, О.В. Дзери, І.В. Жилінкової, В.І. Кисіля, В.І. Труби й інших учених, а також представників правової доктрини іноземних держав.

Виклад основного матеріалу. Сучасні сімейні правовідносини наділені характерною рисою – вони не обмежені територією однієї держави, а можуть виникати, змінюватися або припинятися в інших державах. Таку особливість сучасних сімейних правовідносин не варто вважати унікальною, адже більшість приватноправових відносин нині наділені такою рисою. Водночас, з огляду на загальнолюдську цінність сімейних правовідносин, їхній міжнародний характер зумовлює необхідність детального розгляду таких відносин як у теоретичній, так і у практичній площинах. Варто також зважати на те, що на регулювання сімейних відносин істотно впливають національні особливості, традиції, релігія та культура. Ці обставини зумовлюють суттєві відмінності в регулюванні сімейних правовідносин різними національними правовими системами.

Поняття шлюбу в міжнародному приватному праві доцільно розглядати крізь призму аспектів його укладання і розірвання, зумовлених цими фактами правових наслідків.

На відміну від українського сімейного законодавства, не всі сучасні правові системи надають легальне визначення правової категорії «шлюб». Згідно зі ст. 21 Сімейного кодексу України, шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану [1]. Правовою доктриною вироблена загальна правова концепція щодо розуміння шлюбу, яка склалась на підставі стійкого підходу, що шлюб – це сімейний союз чоловіка та жінки. Такий союз має за мету продовження роду

та створення всіх необхідних матеріальних та моральних умов для виховання дітей.

Водночас міжнародно-правові стандарти передбачають аналогічні підходи, підкреслюють право людини на укладення шлюбу. Зокрема, Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 р. у ст. 16 встановлено, що чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо вступу до шлюбу, під час перебування у шлюбі і під час його розірвання [2].

Шлюб завжди пов'язаний з умовами його укладення, які традиційно поділяють на матеріальні та формальні. Такі умови щодо шлюбу пов'язують із визначеними законодавством відповідної країни обмеженнями для вступу у шлюб. До матеріальних умов укладання шлюбу належить перелік обставин, які визначені законодавством конкретної держави, що є перешкодою (обмеженням) для укладення шлюбу. Інакше кажучи, це всі умови, з наявністю або відсутністю яких закон пов'язує питання недійсності шлюбу. Причому вимоги іноземного законодавства, порівняно з українським, можуть бути як більш «м'якими», так і більш «жорсткими» [3, с. 470]. До найважливіших матеріальних умов зазвичай належать: досягнення особами, які беруть шлюб, певного віку; не перебування в іншому шлюбі; відсутність кровного споріднення; різностатевість та явно виражена згода осіб, які укладають шлюб. Поряд із найважливішими матеріальними умовами необхідно назвати менш поширені умови для укладення шлюбу. Зокрема, законодавством деяких країн однією з умов укладення шлюбу передбачено обов'язкове медичне обстеження майбутнього подружжя.

Водночас у законодавстві закордонних держав медичне обстеження може бути як обов'язковою, так і факультативною умовою укладення шлюбу. Однак варто наголосити, що така умова як обов'язкова у праві певних держав відійшла в минуле.

У Франції медичне обстеження для наречених як умова укладення шлюбу було обов'язковим у період з 1942 до 2008 рр. [4]. Зокрема, передшлюбне свідоцтво як медичне свідоцтво про цивільний шлюб було встановлене режимом Віші (законом від 16 грудня 1942 р.) і регулювалося ст. 63 Цивільного кодексу Франції [5] та ст. L153 Кодексу охорони здоров'я (Code de la sécurité sociale (CSP), 1953 р.) [6].

Проте з 1 січня 2008 р. його отримання не є обов'язковим і має добровільний харак-

тер. Медичне свідоцтво видає лікар у двох примірниках після двох медичних консультацій та біологічних обстежень. Його мета потрійна: медичний огляд, акушерська профілактика й інформація для майбутнього подружжя (вагітність, контрацепція, захворювання, що передаються статевим шляхом, спосіб життя).

Отже, у період між 1942 і 2008 рр. для будь-якого цивільного (zareєстрованого) шлюбу, який укладали у Франції, майбутньому подружжю необхідно було надавати довідку, видану лікарем після двох медичних консультацій та проведення лабораторних досліджень. Метою цього посвідчення (довідка) було встановлення медичного обстеження майбутнього подружжя й інформування їх про статеве життя, контрацепцію, материнство та гігієну життя.

Нині у Франції отримання медичного свідоцтва вже не є обов'язковим, проте за бажанням подружжя чи одного з них можуть бути проведені відповідні медичні обстеження. Перелік документів та процедурних умов укладання шлюбу визначений у ст. 63 Цивільного кодексу Франції [5]. Водночас процедури, що входили в медичну консультацію за обов'язкового медичного обстеження у Франції, нині рекомендуються жінкам, які бажають народити дітей [7].

Законодавством Турецької Республіки наявність медичної довідки про стан здоров'я подружжя визнається необхідною умовою укладання шлюбу. Зокрема, згідно зі ст. 136 Цивільного кодексу Туреччини, чоловік та жінка зобов'язані подати для реєстрації шлюбу посвідчення особи та копію свідоцтва про народження, документ про припинення попереднього шлюбу, також письмовий дозвільний документ, затверджений законним представником, та медичний висновок, який свідчить про відсутність підстав для недійсності шлюбу [8].

Медичний висновок для укладання шлюбу не вважається дійсним, якщо його отримано із приватних лікарень. Для отримання медичного висновку можна пройти обстеження в будь-якому місці, але у звіті повинні бути печатка та підпис сімейного лікаря [9]. Турецькі науковці зазначають, що шлюб – це юридичний зв'язок між чоловіком та жінкою. Особи, які беруть шлюб, мають усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Під час дослідження норм Цивільного кодексу Туреччини зазначимо такий «бар'єр» законодавця для вступу у шлюб, як «психічне здоров'я». Відповідно до ст. 133 цього Кодексу, психічно хворі особи не можуть брати шлюб, якщо з офіційного

звіту ради охорони здоров'я не зрозуміло, що їхній шлюб не завдасть їм шкоди. Така ретроспективна оцінка психічного здоров'я перед вступом у шлюб є превенцією до майбутніх негараздів. Статистика підтверджує, що психічні захворювання частіше спостерігаються в самотніх осіб або осіб, які розлучилися [10].

Якщо буквально тлумачити норму ст. 133 Цивільного кодексу, то вона не забороняє шлюби із психічно хворими особами, але встановлює деякі обмеження для цього. Науковці також наголошують, що такий офіційний звіт ради охорони здоров'я повинен обов'язково розглядатися не лише як формальна вимога, а і як серйозна та надійне обстеження [11].

В Азербайджані 1 січня 2015 р. набули чинності зміни до Сімейного кодексу, згідно з якими особи, які бажають укласти шлюб, разом із заявою повинні надати до органу реєстрації актів цивільного стану довідку про медичне обстеження. Обстеження є безкоштовним і проводиться в державних і муніципальних медичних закладах за місцем проживання. Інформація про результати обстеження є закритою для представників РАЦСу, оскільки є лікарською таємницею [12].

Відповідно до ст. 13 Сімейного кодексу Азербайджану [13] медичне обстеження осіб, що укладають шлюб, є також консультацією з медично-генетичних питань і питань планування сім'ї здійснюються за їхньою згодою в державних і муніципальних медичних закладах за місцем їх проживання безкоштовно. Результати медичного обстеження осіб, що укладають шлюб, є лікарською таємницею. У разі приховування однією з осіб, що укладають шлюб, від іншої особи наявності в неї шкірно-венеричного захворювання і захворювання, викликаного вірусом імунодефіциту людини (СНІД), інша сторона може звернутися до суду з вимогою про визнання шлюбу недійсним.

З тексту ст. 13 Сімейного кодексу Азербайджану можна зробити висновок, що мета дошлюбної перевірки – вчасно поінформувати наречених. Результати перевірки лікарі повідомляють тільки особі, яка перевіряється, але не її партнеру. Однак за законом особа, заражена ВІЛ, зобов'язана повідомити про це свого партнера, інакше вона буде нести кримінальну відповідальність.

У ст. 7 Закону Китайської Народної Республіки «Про шлюб» міститься заборона на укладання шлюбу із прямими кровними та побічними родичами протягом трьох поколінь, а також якщо особа страждає на хворобу [14]. Тому для реєстрації шлюбу із

громадянином Китаю від майбутньої дружини або чоловіка вимагається надання медичної довідки про відсутність ВІЛ, гепатиту й інших захворювань. Пакет документів щодо медичного обстеження може змінюватися залежно від провінції та конкретної ситуації, проте дошлюбна перевірка не є обов'язковою в більшості провінцій, вона надається безкоштовно. Дошлюбну перевірку проходять за три місяці до укладення шлюбу.

Обов'язкове медичне обстеження як умова укладання шлюбу встановлене також законодавством Узбекистану. Згідно зі ст. 17 Сімейного кодексу Республіки Узбекистан, особи, що беруть шлюб, проходять медичне обстеження в установах державної системи охорони здоров'я на безкоштовній основі. Обсяг і порядок проведення медичного обстеження встановлюються Кабінетом Міністрів Республіки Узбекистан. Медичне обстеження осіб, що укладають шлюб, віком старше п'ятдесяти років проводиться за їхньою згодою [15].

В Україні існує обов'язок інформування про стан здоров'я наречених. Відповідно до ст. 30 Сімейного кодексу України [1], наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. Держава забезпечує створення умов для медичного обстеження наречених.

У юридичній літературі слушно наголошується, що статусу наречених набувають лише особи, які підписали та подали заяву встановленого зразка про реєстрацію шлюбу. У бланку заяви про реєстрацію шлюбу є пункт про взаємну обізнаність щодо стану здоров'я, отже, обов'язок повідомити про стан здоров'я поширюється і на осіб, які ще не набули статусу наречених. Особи, які ще не підписали заяву про реєстрацію шлюбу, також повинні ознайомити один одного зі станом свого здоров'я до підписання заяви про реєстрацію шлюбу, оскільки коли такі особи підписують заяву та набувають статусу наречених, вони підтверджують факт ознайомлення зі станом здоров'я один одного [16].

Сімейний кодекс України визначає, що результати медичного обстеження є таємницею і повідомляються лише нареченим. Порушення нареченими обов'язку повідомити один одного про стан свого здоров'я, наслідком чого може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним (ч. 5 ст. 30 Сімейного кодексу України). Як слушно зазначено в юридичній літературі, «підхід до виконання обов'язку пові-

домити один одного про стан свого здоров'я повинен віднайти нормативне закріплення і дієвий механізм його реалізації» [17, с. 167].

В Україні наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20 грудня 2002 р. № 480 затверджений «Перелік видів добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу» [12]. Зазначеним наказом визначено лише список лікарів, до яких пропонується звернутися нареченим для проведення медичного обстеження. Однак, на відміну від практики іноземних держав, у національному законодавстві відсутній перелік можливих захворювань, зокрема й генетичних, обстеження щодо яких буде необхідним для інформування осіб, які хочуть укласти шлюб, про стан здоров'я один одного.

Висновки

На підставі аналізу положень національного законодавства та нормативно-правових актів окремих закордонних держав щодо обов'язку обізнаності наречених про стан здоров'я як умови укладання шлюбу можна констатувати:

1. Відсутність у національному законодавстві положень, які зобов'язують органи, що здійснюють реєстрацію шлюбу, перевіряти проходження медичного обстеження особами, які укладають шлюб, та, як наслідок, практична відсутність практики визнання шлюбу недійсним із підстав порушення обов'язку нареченими повідомити один одного про стан здоров'я.

2. Доцільність запровадження положення щодо вдосконалення норми ст. 30 Сімейного кодексу України, передбачити можливість медичного обстеження наречених за бажанням обох із них або на вимогу хоча б одного з наречених. Варто також закріпити обов'язок органів РАЦСу щодо отримання від наречених письмового повідомлення про відмову в медичному обстеженні або надання медичної довідки за вимогою одного чи за бажанням обох наречених.

3. Закріплений наказом Міністерства охорони здоров'я України «Перелік видів добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу» визначає лише список лікарів, до яких пропонується звернутися нареченим для проведення медичного обстеження. Натомість пропонується за аналогією із практикою іноземних держав визначити перелік можливих захворювань, зокрема й генетичних, обстеження щодо яких буде необхідним для інформування осіб, які хочуть укласти шлюб, про стан здоров'я один одного.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 05.11.2020).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 05.11.2020).
3. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. Київ : Юрінком-Інтер, 2016. 520 с.
4. Qu'est-ce que le certificat préuptial? URL: <https://www.oui-salonmariagetoulouse.fr/> (дата звернення: 05.11.2020).
5. Civil code. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT00000607072 (дата звернення: 05.11.2020).
6. Code de la sécurité sociale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006073189 (дата звернення: 05.11.2020).
7. Bilan préuptial. 1. Qu'est -ce que le certificat médical préuptial? URL: <https://sante.lefigaro.fr/sante/analyse/bilan-prenuptial/quest-ce-que-certificat-medical-prenuptial> (дата звернення: 05.11.2020).
8. Türk Medeni Kanunu № 4721 (2002) – Turkish Civil Code Law. URL: <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-medeni-kanunu-4721> (дата звернення: 05.11.2020).
9. Evlenme Dosyalarında Bulunacak Belgeler. URL: <https://dugun.com/evlendirme-daireleri/makaleler/evlenme-dosyalarinda-bulunacak-belgeler-77> (дата звернення: 05.11.2020).
10. How to marry in Turkey? Marriage Formalities for Foreigners URL: https://www.allaboutturkey.com/marriage_foreigners.html (дата звернення: 05.11.2020).
11. Evlilik, akıl hastalığı ve hukuki süreç Marriage, mental illness and legal Procedures. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/747247> (дата звернення: 05.11.2020).
12. В Азербайджане запретили регистрировать брак без справки о здоровье. URL: <https://lenta.ru/news/2015/01/01/healthmarriage/> (дата звернення: 05.11.2020).
13. Семейный кодекс Азербайджанской Республики Утвержден Законом Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2604 (дата звернення: 05.11.2020).
14. Закон про шлюб Китайської Народної Республіки. *Китайський урядовий портал*. 25 травня 2005 р. URL: http://www.gov.cn/banshi/2005-05/25/content_847.htm (дата звернення: 05.11.2020).
15. Семейный кодекс Республики Узбекистан. URL: <https://lex.uz/docs/104723> (дата звернення: 05.11.2020).
16. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України. *Ліга-Закон*. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87-sku/3223-30.html> (дата звернення: 05.11.2020).
17. Тонієвич Є.Д. Правові наслідки невиконання нареченими обов'язку пройти медичне обстеження і повідомити один одного про стан свого здоров'я. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 158–172. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik14_14.pdf (дата звернення: 05.11.2020).
18. Перелік видів добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20 грудня 2002 р. № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-03#Text> (дата звернення: 05.11.2020).

Liliia Radchenko. Medical examination and informing about the state of health of brides as a condition for marriage: a comparative legal research

The article deals with the comparative legal basis of consolidation and realization of the right of brides to receive information about each other's health as a condition for marriage, determining the consequences of violation of this right for family and marriage relations, characterizing the main legal positions of foreign legislation. The above analysis leads to the conclusions and proposals for the improvement and development of the national system of legal regulation of family relations and protection of family rights.

The article, based on the analysis of the provisions of national legislation and regulations of some foreign countries on the obligation to inform brides about the state of health as a condition of marriage, the article emphasizes the absence in the legislation of Ukraine provisions for medical examination of persons entering into marriage and, as a consequence, the practice of invalidating a marriage on the grounds of violation of this duty by the bride and groom. According to the Family Code of Ukraine, brides are obliged to inform each other about their health. Violation of this obligation, which may result in violation of physical or mental health of another groom or their descendants, may be grounds for invalidation of marriage.

In this regard, it is proposed to enshrine in the family law of Ukraine the provisions on medical examination at the joint request or at the request of at least one of the brides. When registering a marriage, public authorities must verify that the bride and groom provide written notice of the refusal of a medical examination or provide a medical certificate at the request of one or both of the brides. Currently, the list of types of voluntary medical examinations of persons who have applied for marriage registration defined in the national legislation determines only the list of doctors to whom the groom is invited to apply for a medical examination. Instead, it is proposed to determine, by analogy with the practice of foreign countries, a list of possible diseases, including genetic, which will be necessary to inform those who want to marry about each other's health.

Key words: marriage, conditions of marriage, family, family relations, state of health, information, international family law.